

САБОР СРПСКИХ ВЕЛИКАНА

*Градишљи модерної српскої
иденитијети од 1848. до 1918. іодине*

Приредило
ПЕТАР ЖЕБЕЉАН

ОД ИСТОГ АУТОРА

САБОР ЈУНАКА

Copyright © 2022, Петар Жебељан
Copyright © овог издања 2022, ЛАГУНА

САДРЖАЈ

Уводно слово	7
САБОР СРПСКИХ ВЕЛИКАНА	11
Поговор (проф. др Јован Јањић)	383
Индекс имена	385
Литература.	393
<i>О њиређивачу.</i>	395

Уводно слово

Књига *Сабор српских великана* настала је из намере да на популаран начин помогне читаоцима да сазнају основне податке о знаменитим личностима српског народа које су делале од 1848. до окончања Великог рата 1918. године. У овом периоду Србија је стекла самосталност 1878. године. Пажња је усредсређена само на време од 1848. до завршетка Првог светског рата 1918. године јер је тих седамдесет година трајала упорна борба Србије да постане парламентарна демократска земља. То је било време великих напора да се Србија и Срби сврстају међу модерне европске државе и народе који су имали среће и способности да раније устроје модерно друштво и изграде свој културни идентитет.

Дуго је трајала борба Србије, све до 1878. године, да се ослободи склеротичног и анахроног оријенталног варварског наслеђа, чије је трајање упорно настојала да продужи Турска царевина.

Прилика је да у овом уводном делу подсетимо читаоце на важне речи Јована Скерлића, великог српског књижевног историчара и критичара, које изражавају његов став о Србији у 19. и на почетку 20. века:

„Као што дете научи ићи посрћући, тако је и модерна Србија за сто година клецања, пипања по мраку, посртања и падања, после једног целог низа скупо стечених искустава и задобијених рана, научила ићи својим ногама и својим путем... Срби су сами својом рођеном снагом створили своју државу, у којој је сва влада у рукама Срба, а не у рукама туђинаца, као што је случај са другим ослобођеним државама на Балкану. Народ у Србији, у слободи васпитаван за слободу, политички сазрео и без татора, управља сам собом, и подигао је државу, ни династичку, ни сталешку, но искључиво своју, народну и националну.“

У *Сабору српских великана* има 463 одреднице о делатницима који су допринели израстању и изградњи Србије. Уз Србе, у овом историјски важном времену истакли су се и појединци из других народа који су уграђивали своје знање и радну енергију у преображај српског друштва.

На српском језику има више енциклопедија, лексикона и приручника који покривају светски или само бивши југословенски културни простор. Не постоји ниједна књига ове врсте која се бави искључиво српским великанима и представницима других народа који су штедро помагали српски народ.

Потреба да се приреди један овакав лексикон произашла је из чињенице да је Србија 1918. године своју државност унела у заједничку државу јужнословенских народа. Србија је сада поново самостална и независна европска земља. Републике које су чиниле Југославију отишле су свака својим путем, а са њима и њихови важнији или мање важни представници. Својевремено је један од преовлађујућих критеријума за увршћивање појединих делатника у овакву врсту књига била равномерна заступљеност по републичком кључу, без обзира на објективну вредност дела или резултата појединих личности.

Ова књига је замишљена као приручник, лексикон, сложен по азбучном реду првог слова презимена личности о

којима је реч. Да читаоци не би у рукама имали преобимне лексикографске томове, са детаљнијим информацијама о већини биографских, историјских или других чињеница, овде су дати најјосновнији подаци о личностима које су уврштене у овај избор.

Читалац заинтересован за живот и дело неког одличника моћи ће, трагом података у овом издању, да потражи детаљније чињенице или вредносне судове у другим обимнијим књигама ове врсте.

Десетак личности у овој књизи добило је више простора јер су то заслужиле по мишљењу приређивача. Међу њима су: Вук, Његош, Андрић, Тесла, Пупин, Миланковић и други. Има и личности које су добиле веће одреднице јер је приређивач имао наглашенији афинитет према њиховом делу или деловању.

Још од Првог српског устанка Србија је привлачила Србе са разних простора где су живели јер је већ тада доживљавана као Пијемонт, зато што се прва на Балкану одважила и показала способном да сама, својим снагама, збаци вишевековни јарам. У устаничку Србију долазе: Конда, Цинцар Јанко, Никола Абраш, Доситеј, Иван Југовић, браћа Грујовићи, Сарајлија, Зека Буљубаша, Ђорђе Загла, Јаков Јакшић Поповић, Филип Вишњић, Тешан Подруговић, потом Димитрије Давидовић, Стерија, Змај, Ђура Јакшић, Лаза Костић, Исидора Секулић и други.

У исто време ка северу иду, са женама на мазгама и децом у сепетима, многи Цинцари и Грци, а са западних и северних страна долазе Срби, Срби католици и Срби муслимани. Из Средње Европе пристижу Вајферти, Бајлонијеви и многи образовани људи: лекари, апотекари, инжењери, трговци, занатлије... Долазе у слободну Србију и постају део друштва слободног српског народа. Сви су они, заједно са Србима из Србије, допринели да ова земља развије своју привреду и изгради духовни и културни идентитет и још више појача своју привлачност. Треба се подсетити

да се у Сретењском уставу из 1835. године наглашава да сваки странац који ступи ногом на тло Србије, па ма био и одбегли роб, постаје слободан човек.

Међу пријатељима Србије било је много оних који су дошли као странци а оставили су у Србији значајна дела и остварили велике подухвате. Неки су до свог краја остали у Србији. Међу њима треба навести Србе католике, Хрвате, Србе исламске вероисповести, Србе јеврејског порекла, Словенце, Србе Цинцаре, Македонце, Албанце, Грке, Чехе, Словаке, Румуне, Русе, Бугаре, Италијане, Французе, Британце...

Извори за овај приручник нађени су у постојећим енциклопедијама, лексиконима, приручницима, ауторским књигама, монографијама, биографијама, путописима, историјама књижевности, историјама појединих наука и уметности, у зборницима, као и разним часописима и новинама. Драгоцени извори пронађени су у обимној студији др Дејана Микавице *Срби у Хабзбуршкој монархији од 1526. до 1918. године* и студији *Знамениити Срби 19. века* др А. Гавриловића, потом у *Српској енциклопедији* и *Енциклопедији српског народа*, као и на интернету. Већина одредница или текстова у овом лексикону приређена је коришћењем побројаних извора и наведене литературе, а један део су и приређивачеви ауторски текстови.

Треба рећи да књига *Сабор српских великана*, на неки начин, наставља трагом књиге истог приређивача *Сабор јунака* у издању Лајуне 2019. године.

Петар Жебељан

**САБОР СРПСКИХ
ВЕЛИКАНА**

A

АБРАШЕВИЋ, КОСТА (1879–1898), песник. Рођен је у Охриду, где је завршио три разреда основне грчке школе. Његов отац Абраш (Македонац са надимком Абраш, што значи „легави“) одлучио је да се породица пресели у Шабац, попут других које су прелазиле у Србију. У Шапцу је Коста морао да пође у први разред пошто му нису признали оно што је учио у Охриду. Школовање је прекинуо после шестог разреда гимназије. Са само деветнаест година постао је први српски пролетерски песник јер је писао под утицајем учења Светозара Марковића.

Мита Ценић, један од следбеника Светозара Марковића, отворио је у Шапцу *Радничку касину*. Ту је Абрашевић прочитао многе књиге и листове које су социјалисти у то време ширили по Србији.

Његова песма *Црвена* завршава се стиховима:

„О, тирани, чујте, не треба вам крити, и освета наша црвена ће бити!“

Јован Скерлић је 1903. године записао о овом песнику:

„Абрашевић је умро исувише млад да би створио себи велико име у књижевности. Многе лепе наде са њим су

легле у гроб. Он није био песник једног немарног песничког поколења, које у поезији не види ништа друго до лепе речи и ретке епитете. Он ће остати код оних који држе да је поезија нешто веће и озбиљније од игре речи и живеће у идејама које је са толико страсти и топлине певао, и које прожимају и тресу цело наше узнемирено и узаврело доба“ (Јован Скерлић: *Писци и књије*, књига IV, *Просветиа*, Београд, 1964).

АЛЕКСИЋ, АНЂЕЛКО (1876–1904), комитски војвода. Са двадесет пет бораца прешао је српско-турску границу у близини Куманова, маја 1904. године. Код села Четирице опколила га је турска војска. Бројчано слабији четници пружали су жесток отпор Турцима и арнаутским башибозуцима, али су претрпели велике губитке. Један по један храбро су гинули. Од чете је остао само војвода Алексић. Турци су му понудили да се преда, а он је изашао из заклона без пушке и довикнуо:

„Турци, ево како се предаје српски комита!“

Потом је потегао нож иза паса и наочиглед пренеражених Турака преклао се њиме (Др Драган Ковач: *Појажени ѿесѿаменѿи*, *Филиј Вишњић*, Београд, 2017).

АЛЕКСИЋ, НИКОЛА (1808–1873), сликар. Родоначелник је сликарске породице Алексић у 19. веку. Родио се у Старом Бечеју. Насликао је преко хиљаду икона а не зна се број портрета које је урадио. У црквеном сликарству је класициста, а у портретисању многих војвођанских грађана показао је склоност ка психолошкој анализи личности које је портретисао. Уочивши његов таленат за сликарство, старији брат одвео га је у сликарску школу Арсенија Теодоровића у Новом Саду. Његове одабране иконе и портрети

налазе се у Народном музеју у Београду и Галерији Матице српске у Новом Саду.

АЛЕКСИЋ, СТЕВАН (1876–1923), сликар, унук Николе Алексића и један од значајнијих сликара ове породице. Студирао је Ликовну академију у Минхену. У многобројним портретима и аутопортретима, који су били у основи реалистични, видљиви су и романтичарски тонови.

Да би издржавао породицу, прихватио се да и он живописује цркве. Први његов рад ове врсте је иконостас цркве у Араду. Вредан је пажње и зидни живопис на своду новосадске Алмашке цркве. Највеће по обиму и значају његово дело било је украшавање целе унутрашње зидне површине Преображенске цркве у Панчеву 1908. године. Ту следи свог пријатеља Уроша Предића.

Опус Стевана Алексића чини око 230 слика, преко двадесет црквених објеката, око сто икона и велики број зидних композиција.

Сликао је портрете, иконе, историјске и религиозне композиције. Стилски његово сликарство припада минхенској сликарској школи, њеном реалистичком току. Најзначајнији део Алексићевог опуса везан је за сликарство симболизма и показује мноштво одлика овог сликарског правца, што га сврстава у европске уметничке токове.

АНАСТАСИЈЕВИЋ, МИХАЈЛО МИША (1803–1885), трговац и добротвор. Рођен је у Поречу, у Ђердапској клисури. Са три године остао је без оба родитеља. Одгајила га је рођака Миља. Њеном заслугом Миша се уписао у основну школу, једну од првих у време Првог српског устанка. Са само дванаест година постављен је за привременог учитеља у Поречу. Радио је потом као писар и трговачки помоћник,

а већ 1817. године кнез Милош га је поставио за цариника. После пет година Миша је почео да се бави трговином. Пре навршене тридесете постао је власник прве међународне трговачке компаније са седиштем у Београду, а канцеларијом у Букурешту. За успех је имао да захвали монополској трговини сољу и извозу стоке у Аустрију и Турску, али и ортаклуку са кнезом Милошем.

Несебично је помагао школе и културне институције у Србији јер је сматрао да имућни људи треба да помажу уздизање просвете и културе свог народа. Писцима је плаћао штампање књига, а штедро је помагао и Београдско читалиште, отворено 1846. године. Помагао је затим цркве и сиротишта у Србији и Румунији, где је имао велика имања. Живео је између Београда и Букурешта. На Дунаву је пловила његова велика трговачка флота.

Човек са таквим богатством није могао да буде ван политичких токова у Србији. Идеја водиља била му је да свог зета Ђорђа Карађорђевића, Вождовог унука, који је био ожењен његовом ћерком Саром, види на српском престолу, па је на Великој пијаци у Београду саградио до тада највећу зграду у српској престоници, са идејом да буде двор несужењом кнезу. На Светоандрејској скупштини 1858. године, вољом народа, кнез Милош се вратио у Србију. Капетан Миша је једино могао да велелепну зграду завешта „своме отечеству“.

Осим Велике школе, у овом здању тада су смештени: гимназија, Народна библиотека, музеј и министарство просвете. Данас је Капетан Мишино здање седиште Универзитета у Београду и неких катедри Филозофског факултета.

АНДРЕЈЕВИЋ ИГУМАНОВ ПРИЗРЕНАЦ, СИМА (1804–1882), трговац и добротвор. Имао је три старија брата, а један од њих, Аксентије, замонашио се у Манастиру Светог Марка у Призрену и убрзо је постао игуман. Сима је код

њега одрастао, па је касније, из захвалности, свом имену и презимену придодао атрибут Игуманов, а затим и Призренац. Живео је и трговао у Београду, Битољу, Цариграду, Одеси и Кијеву. Прво је трговао бурмутом и пијавицама, којима је снабдевао многе земље у Европи. У Одеси је отворио фабрику дувана и трговину дуваном. Тада је почео да стиче значајније богатство.

Живео је аскетски. Помагао је цркве, школе, манастире и сиротишта. Када су му умрли син јединац и супруга, основао је задужбину Симе Андрејевића Игуманова Призренца. Његовим залагањем и новцем основана је Богословско-учитељска школа у Призрену која и данас школује будуће свештенике.

У центру Београда, на Теразијама, стоји његова велелепна палата – Игуманова палата – коју је завештао српској младежи.

АНДРИЋ, ИВО (1892–1975), један од најпознатијих српских писаца и наш једини нобеловац. Рођен је у Травнику. Био је ћутљив, неразговорљив, сем у књигама које је написао. Зато у њима треба потражити одговоре о томе ко је и какав је био човек и стваралац Иво Андрић. Много о Андрићу можемо прочитати у његовим *Знаковима њоред њуша*, особеној књизи којој се тешко може наћи сродна у нашој књижевности. На добар начин представићемо овог нашег великог писца избором десетак његових записа из ове књиге.

*

Писац треба да је ћутљив као што су ћутљиве његове књиге на полици. Он треба да натера људе да читају његове књиге, ако желе да сазнају нешто о његовој личности. А после – треба да их остави обмануте и разочаране, јер ништа нису сазнали од онога што су желели да знају. То нека им буде казна за њихово нездраво љубопитство.

*

Да, то је она, слаба а неуништива, ненадљива и непризнавана, а свудашња и свагдашња, вечита и спасоносна поезија. Њу није тешко познати. Све су поезије света, свих језика и народа, ма колико различите изгледале, у основи исте: све имају исти извор и исти увир; разликују се само по својим токовима.

*

Шта нам вреде и најбољи узори из прошлости, ако помоћу њих не идемо даље од њих у тражењу и стварању? Ни они не би заслужили да нам буду узори да нису отишли за корак даље од својих узора.

*

Чуда се не дешавају. То знам и то је заувек утврђено у самој основи мога начина мишљења и мога осећања света. Али ипак има нешто што личи на чудо, а то је – наша необјашњива и неуништива људска потреба за чудом.

*

Изнад *Знакова ѿред ѿуџа* требало би написати: „Уђите и разгледајте! Слободно! Овде нема афоризама.“

*

Јасно увиђам; требало је бити тврђи према себи и према другима, и нарочито строг и неповерљив према речима које тако често навиру на уста, као да их неко други из нас говори.

*

Све чешће се дешава да не могу да прочитам оно што сам у брзини, у узбуђењу или у мраку записао пре неког времена.

*

Ко носи у себи велику истинску страст, тај је несрећан и мучен више него стотина других људи заједно, али је

поштеђен од многих ситних брига и недаћа које муче већину других људи целог века и сваког дана помало.

*

Ко успе да проникне тишину и назове је њеним правим именом, тај је постигао највише што смртан човек може постићи. Она више није за њега ни хладна, ни нема, ни пуста, ни страшна, него му служи и налази му се у свакој невољи, као оном јунаку из народне песме вила, коју он ухвати за косу, посестрими је и обавезе заувек. Ко успе да загреје самоћу, тај је освојио свет.

*

Између бојазни да ће се нешто десити и наде да ипак неће, има више простора него што се мисли. На том уском, тврдом, голом, мрачном простору проводе многи од нас свој век.

*

Стално посматрам колика је неосетљивост осетљивих људи према осетљивости њихових ближњих (Иво Андрић: *Знакови њоред њуша, Лајуна*, Београд, 2018).

АНЂЕЛИЋ, ГЕРМАН (1822–1888), митрополит карловачки и патријарх српски. На патријаршијски трон дошао је 1881. године указом аустроугарског цара Фрање Јосифа, против воље већине чланова Црквено-народног сабора. Бечки двор је већ раније наметнуо праксу да непосредно одлучује о избору српског патријарха, без обзира на то да ли је са таквом одлуком сагласан Црквено-народни сабор.

АРАЛИЦА, СТОЈАН (1883–1980), сликар и графичар. Студирао је на Минхенској ликовној академији, а после две године одлази у Праг и наставља сликарске студије.

Б

БАЈИЋ, ИСИДОР (1878–1913), композитор и педагог. Гимназију је завршио у Новом Саду, а дипломирао је на Музичкој академији у Будимпешти. Од 1901. до 1915. године радио је у Великој српској православној гимназији у Новом Саду (данас гимназија „Јован Јовановић Змај“) као учитељ певања и појања, диригент ученичких хорова, гудачког и тамбурашког оркестра... Помагао је даровитим ученицима у њиховим првим композиторским корацима.

Основао је музичку школу у Новом Саду 1909. године. У научним часописима и дневној штампи тога времена објављивао је текстове из области музике и музичке педагогије.

Записивао је народне песме и српске црквене мелодије и користио их у својим композицијама за клавир, хорским делима, комадима са певањем и у опери *Кнез Иво од Семберије*.

БАЈЛОНИ, ИГЊАТ (1875–1935), индустријалац и српски банкар. Његова породица доселила се у Србију из Чешке. Јакow Бајлони је дошао са четири сина. Били су значајна занатлијска, потом индустријска и банкарска породица. У